

// Veel grondstofrijke landen
verkwanselen hun rijkdom //

De multinational als sekstoerist

Sinds enkele jaren kunnen sekstoeristen in Nederland worden veroordeeld voor hun wangedrag in Thailand. Volgens **Rick van der Ploeg** zou het ook mogelijk moeten zijn om multinationals die zich in Afrika onethisch gedragen bij de winning van grondstoffen in Europa te vervolgen.

Van der Ploeg gebruikt deze vergelijking naar aanleiding van zijn onderzoek naar de 'vloek van de grondstoffen'. Ondanks hun rijkdom aan schaarse grondstoffen als olie en diamanten en zeldzame metalen als coltan, slagen Afrikaanse landen als Angola, Congo en Nigeria er niet in zich aan de armoedeval te ontworstelen. Veel van deze landen worden geteisterd door corruptie en instabiliteit. Bestuurders en ondernemers in deze zwakke staten hebben weinig oog voor goed bestuur en verstandige investeringen, maar des te meer voor het achterover drukken van de miljarden dollars die worden verdiend met de winning van grondstoffen. Westerse multinationals faciliteren het oppompen van olie en het delven van zeldzame metalen, maar knippen maar al te vaak een oogje dicht als corrupte ambtenaren en bestuurders een groot deel van de opbrengst afromen voor eigen activiteiten. In Nigeria – het bevolkingsrijkste Afrikaanse land – verzaakt de 'Nederlandse' multinational Shell haar maatschappelijke verantwoordelijkheid, constateert Van der Ploeg in de lezing 'De ijsbeer, de olie, de popcorn en de centen' die hij op 14 december 2009 uitsprak voor de Evert Vermeer Stichting (waarin hij ook inging op de gevolgen van de klimaat-, de voedsel- en de financiële crisis voor ontwikkelingslanden, LK). "Ik ben benieuwd wat mijn oud-collega Wim Kok heeft gedaan in de board van Shell om te zorgen dat Shell niet meer in de Niger-delta 24 uur per dag gas affakkelt", aldus Van der Ploeg. "Er zijn daar olielekages, de lokale natuur sterft af en er gaan mensen dood door toedoen van een Nederlands

bedrijf. Dat is ook iets dat onze politiek treft, daar moeten we iets aan doen. Ik word daar emotioneel van. Ik ben er geweest en ik heb het gezien. Je kunt dat niet juridisch afdwingen en zeggen dat de bal bij een corrupte overheid ligt. Nee, die ligt bij Shell – en daarmee bij de Nederlandse pensioenfondsen en dus bij ons allemaal."

VUILE OLIE

Mede naar aanleiding van de Zembla-documentaire 'De vuile olie van Shell' uit juni 2010 – waar Van der Ploeg aan meewerkte – houdt de Tweede Kamer eind maart een debat over de problemen van Shell in de Niger-delta. "Als de olie niet ten goede komt aan het volk, noem ik dat diefstal", zegt Van der Ploeg in *Zembla*. "Shell moet ervoor zorgen dat dezelfde sociale en duurzaamheidsvoorwaarden die in de Botlek gelden ook in Nigeria gelden. Dat gebeurt niet. En het bedrijf komt daar mee weg." Om multinationals te vervolgen voor hun wangedrag in ontwikkelingslanden moet de Nederlandse wetgeving worden aangepast. De kans dat het kabinet-Rutte wat dit betreft het voortouw zal nemen, acht Van der Ploeg klein. "Shell is al decennialang vergroeid met het politieke establishment en het koningshuis. Politici als Frits Bolkestein en Wouter Bos hebben bij Shell hun sporen verdiend. En binnenkort wordt mijn vriend Dick Benschop (PvdA-staatssecretaris voor Europese zaken in het tweede kabinet-Kok, LK) de hoogste baas van Shell Nederland. Nee, er zal niet veel gebeuren. Nu is de indruk: als Shell even zijn stem verheft, staat gelijk alles in het gareel. Er staan zulke grote belangen op het spel. Tien procent van de winst komt uit Nigeria, dat zullen ze niet snel opgeven. Maar Shell beseft ook dat het niet goed is voor zijn imago. Het bedrijf zal toch moeten proberen hier uit te komen." Van der Ploeg wil niet de indruk wekken dat hij een persoonlijke vendetta tegen Shell voert. Ook andere olieconcerns als BP en Exxon liggen op dit moment zwaar onder vuur, onder meer door de enorme

energieverspilling en milieuvervuiling bij de olie-winning uit teerzanden in Canada en de schalie-gaswinning in Amerika.

GRONDSTOFFENCHARTER

Aanvankelijk zag het er naar uit dat ontwikkelingslanden de rekening zouden betalen van de internationale financiële crisis. Inmiddels is die verwachting bijgesteld. Door de stijgende prijzen en de stijgende vraag kunnen grondstofrijke landen waarschijnlijk een enorme *boom* verwachten. Samen met ontwikkelings-econoom Paul Collier (bekend van de boeken *The Bottom Billion* en *The Plundered Planet*) heeft het instituut van Van der Ploeg gewerkt aan de ontwikkeling van een grondstoffencharter dat landen kan helpen om de ontginning van hun natuurlijke hulpbronnen goed te beheren. Het werk aan dit Natural Resources Charter werd gesponsord door de George Soros Foundation. Eind oktober 2010 werd het grondstoffencharter gelanceerd op de jaarlijkse bijeenkomst van het IMF en de Wereldbank. Het Charter biedt een informatietool voor de hele beslissingsketen bij de winning van grondstoffen – van hoe je de rechten verkoopt tot hoe je de inkomsten kan investeren. De bedoeling is dat alle grondstofrijke landen lid worden.

Van der Ploeg: “Vroeger had je het Earned Income Transparency Initiative. Dit gaat veel verder. Als boekhoudkundige vergelijkingen niet kloppen, kan je daaruit afleiden hoeveel geld het land heeft verlaten. Met het opstellen van deze berekeningen moet je erg oppassen. Twee jonge mensen die voor ons op pad gingen zijn met de dood bedreigd toen ze in Zambia navraag deden naar de koperinkomsten. *Publish what you pump out of the ground, publish what you get and publish how you spend it* – dat is de rode draad. Om daar achter te komen moet je een groot aantal vragen stellen: gaat het om een staatsbedrijf of is er sprake van een veiling van licenties voor de ontginning? Wat ga je doen met de opbrengsten: sparen of uitgeven? Ga je sparen in buitenlandse assets of ga je investeren in de eigen economie, waarbij de return veel hoger kan zijn? Laat je de bevolking meedelen in de opbrengsten of gaan deze naar de oligarchen? Door al deze vragen te stellen maken we de plussen en minnen van verschillende opties duidelijk. Je moet niet met het vingertje zwaaien, maar de dilemma’s benoemen. We vertellen lokale journalisten: dit zijn de soort vragen die je moet stellen en dat zijn de antwoorden die je krijgt in verschillende landen. Daarmee kan een kritische massa aan geïnformeerde burgers ontstaan.”

“Een politicus uit Ghana zei letterlijk tegen mij: wij willen niet zo worden als Nigeria met z’n corruptie.

POLITIEK ECONOMOOR

Rick van der Ploeg (54) groeide op in Rotterdam en studeerde in zijn ‘moederland’ Engeland. Na een studie wis- en natuurkunde haalde hij een PhD Economie aan de universiteit van Cambridge. Op 29-jarige leeftijd werd hij benoemd als hoogleraar Kwantitatieve economie aan de Universiteit van Tilburg. In 1991 volgde een benoeming als hoogleraar economie aan de Universiteit van Amsterdam. Van der Ploeg leek voorbestemd voor een briljante loopbaan in de wetenschap, maar in 1994 koos hij op voordracht van oud-minister Jan Pronk voor een politieke carrière. Vier jaar was hij financieel woordvoerder van de Tweede-Kamerfractie van de PvdA. Daarna werd hij staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in het tweede Paarse kabinet onder Wim Kok (1998-2002). Een onverdeeld succes waren zijn jaren op het regeringspluche niet. Van der Ploegs maatregelen voor meer allochtonen en jongeren in de zalen en op de podia, meer cultuureducatie op middelbare scholen en behoud van cultureel erfgoed sorteerden minder effect dan gedacht en werden door zijn opvolgers voor een deel weer teruggedraaid. Spijt heeft Van der Ploeg niet van zijn politieke jaren, maar hij vindt wel dat hij zijn ‘intellectuele kapitaal’ beter had kunnen inzetten. “In de politiek heb ik acht jaar niet nagedacht. Ik had meer over problemen kunnen nadenken, dat was relevanter geweest”, zei hij vorig jaar in een interview in *Elsevier*. Door keihard te werken slaagde hij erin weer aansluiting te vinden bij de wereldtop in zijn vakgebied. Als hoogleraar politieke economie aan de universiteit van Oxford gaat zijn aandacht onder meer uit naar de armoede in Afrika en de ‘vloek van de grondstoffen’. Saillant detail: zijn leerstoel en instituut in Oxford wordt bekostigd door een riant donatie van olieconcern BP. “Het is heel bijzonder dat een commercieel bedrijf als BP bereid is onderzoek naar dit soort maatschappelijke projecten te bekostigen zonder te pogen enige invloed te hebben op de vragen die we stellen. Daar heb ik erg veel geluk mee gehad.” Samen met milieueconoom Cees Withagen van de Vrije Universiteit in Amsterdam gaat Van der Ploeg de komende jaren onderzoek doen naar een betere manier om vervuilers te laten betalen voor CO₂-uitstoot. De onderzoekers hebben hiervoor een Advanced Grant van 3 miljoen euro van de European Research Council ontvangen.

Een collega in Oxford is betrokken bij het herschrijven van de grondwet van Ghana om ervoor te zorgen dat de opbrengsten uit grondstofwinning naar een onafhankelijke spaarrekening gaan waar niemand aan kan komen. De vraag is of het dan ook gebeurt, maar het is sowieso verstandig zoveel mogelijk dammen op te werpen tegen oneigenlijk gebruik. Het Charter heeft een benchmark-functie, vergelijkbaar met de rapporten van de Oeso voor de rijke landen. Je krijgt benchmarks voor cases of bad practice en cases of good practice.”

OPRECHT SPAREN

“Als landen goede instituties, een geloofwaardig rechtssysteem en goedwerkende financiële markten hebben en niet te corrupt zijn, dan weten we dat de vloek van de grondstoffen een zegen kan worden”, zegt Van der Ploeg. Dit geldt voor landen als Botswana en Noorwegen, maar overduidelijk niet voor Angola, Congo en Nigeria. Niet in alle gevallen waarin de

opbrengsten uit grondstoffen worden omgezet in productief kapitaal, is er sprake van *genuine saving*, benadrukt hij. “Normaal is wat je spaart en investeert het spaaroverschot van een land. Nederland, Duitsland en China hebben jarenlang grote overschotten op hun betalingsbalans gehad en grote rijkdom verworven in het buitenland. Engeland en Amerika zijn juist armer geworden gezien hun hele grote tekorten. Dit is echter niet het hele verhaal. Je moet niet alleen kijken naar sparen, maar naar *oprecht sparen*.

“Nederland heeft bijvoorbeeld een kapitaal aan aardgas uit de grond gehaald. Daar moet iets tegenover staan als een hoger opgeleide bevolking, meer productief kapitaal, betere wegen, betere ziekenhuizen of een lagere staatsschuld. Als je dat niet terugziet heb je geld verspild. Niet alleen wat je uit de aardkorst hebt gerukt moet je aftrekken van het spaaroverschot. Daarnaast is er de milieuschade die je aanricht door economische activiteiten. Daar moet je een sociale prijs voor rekenen en die aftrekken. In de derde plaats moet je corrigeren voor fijnstof. Ook moet je kijken naar hernieuwbare bronnen als bossen en de visstand. Dan zie je dat landen die de grootste *resource booms* kennen enorme tekorten hebben op hun lopende rekening. Dat betekent dat ze hun rijkdom verkwanselen. Nederland scoort bijvoorbeeld helemaal niet zo goed bij de reductie van CO₂, ook al denken we van wel. Vergeleken met Engeland doen we het veel slechter. *Genuine saving* is een manier om een wat bredere kijk te krijgen.”

// Nederland is een land van overvloed en onbehagen //

Van der Ploeg is minder enthousiast over de happiness benadering van Sarkozy en de premier van Bhutan. “Het wordt een stuk objectiever wanneer je de gevolgen van milieuschade of gezondheidsverbetering kan meenemen in je analyse. Als je de bodem leegroeft laat je minder over voor het nageslacht, daar zul je voor moeten corrigeren. De happiness benadering is subjectief. Je kan ook niet goed vergelijken. Sommige mensen zijn notoire zwartkijkers. Maar dat wil niet zeggen dat ze het ook *zijn*.” Je zou verwachten dat landen die de helft van hun nationaal inkomen in de schoot geworpen krijgen – in de vorm van bodemschatten als olie en aardgas – gelukkiger zijn. “Geld zou gelukkig moeten maken, maar in veel Afrikaanse landen komt het slecht

terecht. Zelfs in Nederland. Van de aardgasbaten hebben we spoorwegen van nergens naar nergens aangelegd. Jarenlang hebben we er de verzorgingsstaat van gefinancierd. We hebben het nog steeds heel goed, maar in vergelijking met twintig jaar geleden is Nederland een ontevreden en sacherrijg land geworden. In Engeland zie je veel meer optimisme, ook al is er minder welvaart. Nederland is toch een land van overvloed en onbehagen.”

MOREEL DILEMMA

Het is een misvatting dat economie over geld zou gaan, zegt Van der Ploeg. “Economie gaat over de meest efficiënte allocatie van grondstoffen, kapitaal en onze rijkdom aan mensen. Het gaat echter niet alleen om doelmatigheid, economie is ook een moraalwetenschap. Ik neig meer naar deze opvatting dan toen ik jong was. De verdeling van grondstoffen uit de Niger-delta, waarbij de lokale mensen niets krijgen en alle opbrengsten naar corrupte mensen in het centrum gaan – en die mogelijk wordt gemaakt door een multinational uit Nederland – is uiteindelijk een moreel vraagstuk. De afweging tussen doelmatigheid en rechtvaardigheid – hoe kun je de economie zo min mogelijk verstoren en de best mogelijke oplossing bereiken – heeft mijn hele leven beheerst.” Ongelijkheid in kansen is ook zo’n moreel dilemma waar Van der Ploeg al heel vroeg een speciale antenne voor ontwikkelde. Toen hij een jaar of twaalf was zat Van der Ploeg op een lagere school in Rotterdam op de grens van Terbregge en Hilligersberg. “De school had de leerlingen verdeeld in een a-stroom en een b-stroom. De a-stroom was voor havo, atheneum en gymnasium, de b-stroom voor lts en huishoudschool. Ik haalde veel kattenkwaad uit en was voorbestemd voor de lts. Ik heb toen nog een discussie met de bovenmeester gehad of hij het niet vreemd vond dat alle kinderen uit Hilligersberg naar de ‘dure’ scholen gingen en de kinderen uit Terbregge naar lts en huishoudschool. Ik betwijfel of het sindsdien veel beter is geworden. Er is nog steeds een stratificatie gebaseerd op de afkomst van je ouders. Natuurlijk zijn er kinderen die hieraan ontsnappen, maar zo goed is ons systeem hier niet voor. Zonde, zeg ik als econoom. Een heleboel getalenteerde kinderen uit Vogelaarwijken hadden naar de universiteit kunnen gaan en wij geven die kinderen geen kans. Dat er aan de poort van de universiteit selectie plaatsvindt, vind ik niet erg. Het hoger onderwijs mag marktgericht zijn. Maar niet de toegang tot het middelbaar onderwijs. Je moet kinderen tot in de brugklas alle aandacht geven. Dat is niet alleen rechtvaardig, maar ook efficiënter.” ■